

GÜNEY AZERBAIJAN EDEBİYATINDA MANZUM HİKAYE TÜRÜNÜN GELİŞME ÖZELLİKLERİ

The Development of Poem Genre in the East Azerbaijan Literature

Esmira ŞÜKÜROVA*

Özet: Güney Azerbaycan manzum hikayesinin gelişme merhaleleri bir neçe koldan haraketeder. Her yeni merhalede Güney`de manzum hikaye türünün gelişmesi için yeni ortam oluştu.

Güney Azerbaycan edebiyatında yazılmış manzum hikayeler alman edebiyatçısı İohan Hey`in dediği gibi çağdaş dünya edebiyatının en ünlü eserlerine yakın olan büyük hacimli eserlerdir.

20. yy. 40`lı yıllarına kadar Güney Azerbaycan şairleri bu türe az müracat etdiler. Belkide bazı şairler bu türde bir çok eserler kaleme almışlar. Ama şunu da söyleyelim ki asrın 40`lı yıllarına kadar yazılmış çok az sayıda manzum hikaye örnekleri vardır. İrec Mirze`nin “Arifname ve Meniçöhr”, Muhammed Hideçi`nin “Efsane”, Mahmut Ganizade`nin “Hayat ve ölüm hakkında düşünceler”, Mirzezade Eşki`nin “bir kentlinin ideali” (“Üç Tablo”) ve “Novruzname”, Mir Mehdi Etimad`ın “Gelinler Bezeyi” ve “Çarşamba Pazarı” manzum hikayeleri belli edebi değeri olan orijinal manzum hikayelerdir.

Şehriyar`ın, Sönmez`in, Sehed`in, H. Sahir`in ve diğer manzum hikayelerde münakaşa, tip ve karakterin tayinini okuyucu daha kolay sezer. Okuyucun manzum hikayelerde bahsolunan bu özellikleri kolayca tayin edebilmesi aynı eserlerin dilinin kolay olmasıdır.

Anahtar kelimeler: Güney, Azerbaycan, Edebiyat, Şiir, Milli İdeya, Gelişme.

Abstract: In the East Azerbaijan literature the poem genre has passed the rich development way. In the 20th century this genre had developed and had perfected due to the form and subject. With this genre the national idea, social problems and the spiritual problems have found its large and clear literary reflection.

Key words: The East Azerbaijan, literature, poem, the national idea, development

* Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Nizami adına Edebiyat Enstitüsü

Azerbaycan edebiyatında manzum hikaye türünün oluşma ve gelişme tarihi yüz yıllar öncesine dayanmaktadır. 12. yy. tanınmış yazarı Efzeleddin Hakani Şirvani'nin (1120 - 1199) kasideleri edebiyatımızda edebi tenkitte ilk manzum hikaye örneği olarak kabul edilmiş ve takdir görmüştür. Şöyle ki, Hakani Şirvani'nin "Töhfetül – İrageyn" kasidesi ilk manzum hikaye örneği, manzum hikaye türünün başlangıcı sayılmaktadır. Belli bir süjeye dayanmayan ve farklı farklı nağmeler şeklinde kaleme alınmış, seyahetname özelliği taşıyan "Töhfetül – İrageyn" eseri ile edebiyatımızda manzum hikaye türünün esası konulmuştur. Manzum hikayede Hakani'nin hayatı, ilmi felsefi görüşleri, gayesi, zamaneni ve yaşadığı dönemi eleştirmiş ve bunu güzel bir üslupla anlatmıştır.

Eserin yazıldığı tarihten 800 yıllık gibi büyük bir zaman geçmesine rağmen manzum hikaye türü gelişmiş intibah dönemini yaşamıştır. Şairin "Töhfetül – İrageyn" manzum hikayesinden sonra Nizami'nin "Hamsa" sı – "Sırlar hazinesi", "Hosrov ve Şirin", "Leyla ve Mecnun", "Yedi güzel", "İskendername", manzum hikayeleri yazıldı, büyük okuyucu kitlesinin ilgisini, sevgisini kazandı. Azerbaycan edebiyatında Nizami ve Hakani edebi okulunun ananeleri esasında belli zamanlarda da olsa "Gissey – i Yusuf" (Şair Ali), "Mentigül – Üşşag" ve "Cam – i Cem" (Ehvedi Marağalı), "Ferhadname" (Arif Erdebili), "Mehr ve Müşteri" (Essar Tebrizi), Yusuf ve Züleyha" (Hatai), "Dehname" (Şah İsmail Hatai), "Leyla ve Mecnun" (Hakiri), "Söhbətül – Esmar", "Bengü – Bade", "Haft – Cam", "Enasül – Kalp", "Leyli ve Mecnun" (M. Fuzuli), "Leyli ve Mecnun" (Zamiri), "Enisül – Arifin" (Kasım Şah Envar), "Verga ve Gülşa" (Mesihi), "Gendharname", "Mahmut ve Ayaz" (Saib Tebrizi), "Bahtiyarname" (Emani), "Ahvali – Şirvan" (Şakir Şirvani), "Gissey- i Şirvan" (Mehcur Şirvani), "Müsibetname" (Vidadi), Gissey- i Leyli ve Mecnun" (Ə. Karacadaği), "Puşkin'nin ölümü hakkında Şark poeması" (M. F. Ahundov), "Selebiye" (Halhali), "Naihat- i Celali- Celali", "Münazairey- i edlü eşk", "Meymuniye" (M. Şükuhi), "Mektubun İntizarında" (M. Ş. Vazeh), "Ahmedin Geyreti", "Şair, şiir perisi ve şehirli" (A. Sehhet), "Gelinler Bezeyi", "Çarşamba Pazarı" (M. Etimad), "İdeal", "Eşkin intikamı" (M. Eşki), "Stalingrad Kahramanları", "Şer ve Hikmet", "Gecenin Efsanesi", "Eynşteyne Peyğam" ve b. gibi gittikçe gelişen manzum hikaye türünün talepleri esasında yazılmış orjinal manzum hikayelerdir. Bu eserler genellikle manzum hikaye türünün geçtiği gelişme yolunu Azerbaycan edebiyatında tuttuğu yeri sanatkarların özelliklerinin öğrenilmesi bakımından önemlidir. İsimlerini saydığımız eserlerin hacmi olayların ifade üslubu genellikle her birinin kendine has tahkiye üslubu manzum hikayenin Sözlü Halk edebiyatı türlerinden olan destanlarla bağlılığını gösterir. Bellidir ki, Klasik edebiyatda manzum hikayeler çoğu zaman destan olarak geçmektedir. Buradan şöyle bir sonuç çıkarta biliriz ki, Sözlü Ağız edebiyatında destan olarak bilinen eser Yazılı edebiyatda manzum hikayedir.

Fikirlerimizi tanınmış Rus edebiyatı nazariyeçileri L. Timofoyev ve N. Vengrov'un bu kanaati de onaylıyor: "Manzum hikaye – edebiyatın lirik epik nakl etme biçimlerinden biridir, şiirle süjeli nakletmedir. Şiirle yazılmış uzun hikaye ve ya hikayedir. Şair manzum hikayede kendi kahramanının olduğu olaylar ve manzum hikayede de tasvir olunan hayat olaylarına karşı şair kendi fikrini, sevinç ve kederini bildirir. Böylelikle, manzum hikayede kahramanlarla beraber hakkında konuşulan lirik kahraman (şairin kendisi E. Ş.) de iştirak eder.

Manzum hikayenin çiçeklenme dönemi romantizm dönemi ile alakalıdır; bu dönemde manzum hikayede subjektif – lirik yönler en parlak ifadesini bulmuş ve manzum hikayede kahraman oluşmuştur.

Diğer taraftan manzum hikayelerde lirika tahkiyeye nazaran üstün özellik gibi değerlendirilse bu tür eserler lirik – epik eserler olarak isimlendirilir. M. F. Ahundov'un "A. S. Puşkin'in ölümü hakkında Şark poeması" nda, S. Vurgun'un "Besti", R. Rza'nın "Lenin" eserlerinde lirika sanatkarın his ve heyecanlarının ifadesi kuvvetli olduğundan bu eserler lirik – epik eserler olarak sayılır.

Edebiyatta manzum hikayenin yaranma tarihi çok eski dönemlerden başlanır. Çeşitli dönemlerde farklı farklı halkları temsil eden kalem sahiplerinin yazarlık döneminde orjinal manzum hikaye örnekleri yazılmıştır. Ə. Firdovsi'nin meşhur "Şahname", Bayron'nun "Don Juan", "Abidos Gelini", "Manfred", Puşkin'nin "Ruslan ve Lyudmila", "Yevgeni Onegin", "Kafkaz Esiri", "Tunç Atlı", Lermantov'un "Mtsırı", Neksarov'un "Rusiyada Yaşamak Kime Hoştur?" ve b. eserler çeşitli dönemlerde yazılmış ölmaz eserlerdir.

20. yy. Güney Azerbaycan manzum hikayesinin gelişme merhaleleri bir neçe koldan hareketeder. Her yeni merhalede Güney'de manzum hikaye türünün gelişmesi için yeni ortam oluştu.

Güney Azerbaycan edebiyatında yazılmış manzum hikayeler alman edebiyatçısı İohan Hey'in dediği gibi çağdaş dünya edebiyatının en ünlü eserlerine yakın olan büyük hacimli eserlerdir.

Doğu ve Batı düşünce tarzının aslını oluşturan Güney edebiyatında aynı zamanda günümüz dönemde uluslararası ilişkilerin yeni prioritetler esasında gelişmesini etkilemiştir.

Güney Azerbaycan edebiyatının tanınmış yazarlarının manzum hikayelerinde medeniyet ve sivilizasyonlararası yakınlık sorunları belirli yere sahiptir. Farklı milletlerin medeniyet faktörü Heraklit, Demokrit, Aristotel gibi yunan filozofların felsefi görüşlerinin oluşmasında önemli yeri olduğu gibi Güney edebiyatının

düşünce tarzında sistemleşen özellikler de Güneyde tanınmış söz ustalarının yetişmesine neden olmuştur.

Güney Azerbaycan edebiyatında manzum hikaye türünün üç esas yönünü önemli şartı gibi değerlendiresek birincisi edebiyatlar arasında manevi genetik, akrabalık yakınlık prensibi, ikincisi bu edebiyatlar arasında uygunsuzluk özelliklerinin olması, üçüncüsü bu edebiyatlar arasında münakaşa ihtilafın sınırlandırılması özellikleri idi. Her üç durumda da edebiyat da ortaklık da ısrarlıdır ve Güney edebiyat da bu çıplaklığı ile dikkat çeker.

İster Güney edebiyatda isterse de diğer ölkelerin ve Azerbaycan edebiyatına her bir sanatkarın yaşadığı dönemin, dönem özellikleri yansır. İçtimai hayatın başarıları, noksanları, insanların psikolojisi, hayat tarzı ve b. de yazarların hayatına yansımıştır. Şiir örneklerinde de bu özellikler kendini gösterir ama manzum hikayede olaylar kendinin kapsama alanını daha da kapsamlı bir biçimde ortaya koyar.

Güney Azerbaycan edebiyatında manzum hikaye türünün oluşma ve gelişmesi bir kaç merhaleden ceryan etmiştir. 20. yy. başlarından başlayarak sonraki dönemlerde de manzum hikaye türü Güney edebiyatı için, kaynak olmuş Güneyde yaşayan yazarlar bu türe daha çok müracaat etmişler.

Hayatın bedii inikası gibi gerçekleştirilen manzum hikaye Güney edebiyatda çevre dahilindeki değişiklikler her defa yeni bir biçimde okuyuculara takdim olunmuştur. Güneyli okuyucular bu manzum hikayelerde 20. yy. ağrı acılarını hafızalarında canlandırır, 30 ve 40'lı yılların ağrı acılarını başka türlü ve aynı zamanda sonraki yılların hayat tarzını bu eserlerde tamamen farklı bir biçimde göre biliriz. Doğrudur çevre ve zaman kodeksi bakımından Güney'de manzum hikaye türünün gelişmesi iki yönden (zaman ve toplum) hareket ve kaynak alır ama mahiyet itibatıyla her bir dönem için karakteristik olan olayların süjesi birdir: Yani genellikle ağrı ve acı... .

Şöyle ki Azerbaycan edebiyatında da manzum hikaye türünün gelişme merhaleleri bu konsepsiyaya esaslanır. Dikkatle baksak: Çar Rusiya'sı döneminde manzum hikayede zor ve anlaşılabilir çizgi üzere hareket ederdi, sonradan inkilablar ve savaşlar döneminde (1930 – 1945` yıllar) bu hareket aynı çizgi üzere aynen devam etmiş nihayet Sovyet idolojisinin daha keskin şekilde yayıldığı dönemlerde ta 1990'lı yıllara kadar manzum hikayede oluşma ve gelişme merhaleleri yine aynı çizgide ortaya çıktı. Bu da ona delalet eder ki, olaylar görünüş ve içtimai etki bakımından bir birinden farklı olsalarda mahiyet itibatıyla ve bu manzum hikayede aynı mahiyetin süjesi gibi etki bırakmıştır.

Büyük araştırmacı alim Yaşar Karayev kendini “Poeziyanın illeri ve yolları. Poeziya ve nesir” kitabında (Bakü, “Yazıçı” neşriyatı, s.78) yazıyor: “Manzum hikaye Azerbaycan aynı zamanda dünya edebiyatı tarihinde en eski ve en son türlerden biridir. Epik ve lirik, tenkit ve tahlil aracılığıyla hayatın katlarını açan, tarihin ibret derslerini, insanın ahlaki manevi ahenk ve tezatlarını, toplum ve tabiat olaylarını açıklayan süjeli, obrazlı duygusal bir biçimdir. Eserlerin sınağından başarıyla çıkmış bu tür 20. yy. Azerbaycan edebiyatı tarihinde önemli yerlerden birini tutmuştur. Nasıl söylesek bu yüzyılda da şiir kendi adımlarını manzum hikaye ile atmıştır”.

Manzum hikaye ideya estetik özellikleriyle şiirden ayrılır. Güney Azerbaycan edebiyatında manzum hikayeni şiirden ayıran özellikler edebiyat araştırmacılarının eserlerine geniş bir biçimde yansımıştır. Şehriyar, Sönmez, Sehend, Hideçi, Sahir veb. gibi şairlerin manzum hikayelerinde şiirle manzum hikayenin farklı özelliklerini göre biliriz. Bu şairler manzum hikayede epik lirik modulyasiyaları doğru araştırmakla hemde hayatın içtimai siyasi gayesini doğru dürüst idealize etmeyi becermişler.

Tanınmış alman yazarı İ. Beher eserinde münakaşa müstesna rol oynadığını vurgulayarak yazıyor: “Eserde en önemli gerginliyi ne verir? Münakaşa. Esas ilgiye sebep olan nedir? Münakaşa...”

Manzum hikayede münakaşa ideya ve mazmunun uygun karakter taşımaya zemin oluşturur. Edebiyatta, münakaşa hayatiliyi, karakterlerin zenginliği bedii eserin en önemli özelliklerindedir. Bu fikre esaslanan akademisyen M. Arif Azerbaycan şiirinin gelişme merhaleleri ve yönleri hakkında yazdığı makalesinde: “Edebiyatla konu, monumentallık, kuvvetli karakterler çatışması, iç dinamika, dramatism olmayan yerde iyi manzum hikaye de olamaz” (M. Arif: “Poeziyamız Hakkında”, “Azerbaycan” dergisi, 1966).

Güney Azerbaycan edebiyatında da manzum hikaye türüne özellikle dikkat etmişler. Azerbaycan manzum hikayesinde olduğu gibi Güney Azerbaycan manzum hikayesinde da bu tür esas itibariyle karakter ve münakaşa üzerinde kurulmuş ve tatik edilmiştir. M. Hüseyin yazmıştır: “Edebiyatda özellikle de manzum hikaye türün de karakter, tip konusu oldukça ehemiyetli ve dikkat çeken ciddi bir konudur” (M. Hüseyin: “Eserleri” 9 cilt, Bakü, “Yazıçı” neşriyatı, 1979).

Şehriyar`ın, Sönmez`in, Sehend`in, H. Sahir`in ve diğer manzum hikayelerde münakaşa, tip ve karakterin tayinini okuyucu daha kolay sezer. Okuyucun manzum hikayelerde bahsolunan bu özellikleri kolayca tayin edebilmesi aynı eserlerin dilinin kolay olmasıdır.

İran`da baş veren ihtilaflar milliyetçilik ve bu ideya altında ceryan eden diğer olaylar Güney şiiri ve edebiyatında manzum hikaye türünün oluşma ve gelişme merhalelerine zaman zaman kendinin olumsuz etkisini göstermiştir. Bu alanda farslaştırma siyaseti de icra edildiğinden ana dilinde manzum hikaye (eser) yazmağın ne kadar zor olduğu dikkatten kaçmıyor. Çünkü zor zamanlarda ana dile olan ilgi büyük fesatlarla sonuçlandı ve yazarlar eserlerini fars dilinde yazmağa mecbur oldular. Şöyle söyleye biliriz ki, 20. yy. Güney edebiyatında temsil olunan söz ustalarının 95% - ni fars dilinde eser yazmağa mecbur edilmiştir. Bu, İran`da Milli azatlık hareketinin güçlenmesi ve halkın kendinin yarattığı Milli servetleri korumağa başladığı zamana kadar devam etti.

Edebiyatımızda tanınmış yazarlar Getran Tebrizi, Gövsi Tebrizi, Saib Tebrizi, Halhali, Şukuhi Güney Azerbaycan`nın tanınmış şairlerinden Şehriyar, Sehend, Sönmez, Hamit Nitki, Ali Fikret, Mir Mehdi etimad, Balaş Azeroğlu, Ali Tude, Medine Gülgün, Höküme Bülluri, Söhrab Tahir, İsmail Cefergur veb. Azerbaycan dilinde güzel manzum hikayelerini asıl sanat örneklerini vermişler

İtiraf edelim ki günümüz Güney Azerbaycan Edebiyatında manzum hikaye türünün önemli yeri vardır. Çünkü bu maznum hikayeler ideyaca sağlam ve zengin zemin üzerinde yükselmiş ve halkın ananelerinden ve onların tecrübesinden yararlanılmıştır.

Manzum hikaye de o dönemde içtimai siyasi konulardan bahsettiği ve halkın hayatını ışıklandırdığı için özel bir ilgiyle karşılanır ve okunurdu.

Filoloji ilimler doktoru Sabir Emirrov`un “Güney Azerbaycan Milli Demokratik Edebiyatı (1941 – 1990)” kitabında: “Milli azadlık hareketinden oluşan ve Sovyet edebiyatının ananelerinden öğrenden Güney Azerbaycan demokratik edebiyatında manzum hikaye türü alanındaki durumu değerlendiresek şöyle söyleye biliriz ki o dönemin taleplerinden doğarak süratle gelişmiş ve en kuvvetli alanlardan birine dönüşülmüştür”. “20 yıldan artık tecrübesi olan Güney Azerbaycan demokratik edebiyatında manzum hikaye türünün gelişmesine günümüz açısından yaklaşılsa onun seciyevi özellikleri nelerdir? O dönemin ileri sürdüğü bu ve ya diğer aktual taleplere zamanında cevap vermek bedii sanatkarlık meseleleri yönünden hangi özelliklere sahiptir? Bu manzum hikayeleri ayıran ve birleştiren hangi özelliklerdir?” Şöyle ki Sabir Emirov oluştuğu ilk günden 1960`lı yıllara kadar Güney Azerbaycan demokratik edebiyatında yaranmış manzum hikayeleri konularına göre 4 gruba ayırır:

Brinci grup – Güney Azerbaycan`da olan Azatlık hareketinin farklı farklı merhalelerini, tarihi şahsiyetlerini hayatını vatanının birliğini yansıtan manzum hikayelerdir.

İkinci grup – Uluslararası imperyalizme karşı savaşı, barışı, milletlerin dostluğunu yansıtan manzum hikayelerdir.

Üçüncü grup – Sovyet varlığını yansıtan manzum hikayelerdir.

Nihayet *dördüncü grup* – aile, sevgi, sanat ve sanatkar sorunlarını anlatan manzum hikayelerdir. Elbette, bu manzum hikaye türünün oluşma ve gelişme merhaleleri için vahit konsepsiya değildir. Çünkü dönem zaman ilerledikçe manzum hikayelerin de gelişmesi döneme ve zamana uygun değişir ve çeşitli konularda manzum hikayeler yazılmıştır. O manzum hikayeler ki kendinde daha global karakteristik özellikleri yansıtır. Bu sebepten manzum hikayeler daha çok gruplara ayıra biliriz.

Tabii ki Kuzey Azerbaycan edebiyatında olduğu gibi Güney Azerbaycan edebiyatında da manzum hikaye değeri, meziyetleri, edebi bedii silketi, müasirlik ruhunun kuvvetli olması veb. yönleriyle farklı ve özel ehemiyeti vardır.

V. G. Belinski yazıyor: “Manzum hikaye ideal gerçekliği tasvir eder ve hayatın en yüksek momeninde götürür”

Akademisyen Mirze İbrahimov “Sanat hayatilik ve halkilik” isimli makalesinde edebiyat ve hayat probleminin şairin yaşadığı toplumla çevreyle alakası sorunu edebiyatın gelişmesindeki büyük ehemiyetine dikkat çekerek yazıyordu, kendi mefkurevi yönden sanat eserleri tarih boyu fikirleri değiştirmiş, ahlakları bozmuş, insanların zevklerini bozduğu gibi onların kalbinde en önemli duygular uyandırıp yüksek amal ve zevkle terbiye ede bilmek kabiliyetine sahiptir. Yalnız hakikate sadık kalmak yorulmadan onu anlamaya çalışmak yolu ile sanat ve bedii edebiyat insanların hayatını iyileştirmek gibi kendi görevini yerine getirmiştir. Şöyle ki hayat hakikatini derinden duymak ve onu bedii eserlerde yansıtmak maksadını kendi edebiyatı hayata doğru çeker”.

20. yy. da kesin olarak halkımızın hayatında baş veren içtimai siyasi olayların kendinde bedii poetikasını yansıtan manzum hikayeler yazmışlar. Endelib Karacadağî'nin “Kisseyi Leyli ve Mecnun”, “İrevanın alınması”, Mirze Şafi Vazeh'in “Pərəsidən Rəsidən Namı” (Mektubun İntizarında), A. Bakıhanov'un “Mişkatül – Envar” (“Nurların Menbeyi”), “Miratül – Cemal” (“Süretin güzgülü”), Mirze Feteli Ahundov'un “Puşkin'in ölümüne Şark poeması”, Mirze Mehdi Şükühi'nin “Minazireyi – Eglü – Eşk”, İsmail bey Nakam'ın “Ferhat ve Şirin”, “Mecnun ve Leyli”, Mirze Hüeyn Çaker'in (Şuşalı), “Leyli ve Mecnun”, Hürrem'in “Selman ve Serlis”, Abbas ağa Nazir'in “Beyani – hal” manzum hikayeleri Azerbaycan halkının adet ananelerini, halkların dostluğu, haksızlıklara karşı savaş motifleri, saf ve temiz sevgileri ele alan manzum hikayeler olarak değerlendirilir.

Araştırmacı Nazim Rizvan`nın yazdığı gibi “Azerbaycan tarihinin kasırgalı ve felaketli günlerinde çoğu zaman şairler öne çıkmış halk kitlelerini zalimlere, üsyaçılara seslenmişler. Tesadüf değil ki Nesimi de, Şah İsmail Hatai de, Tahire hanım Gürretüleyn de halkın uyanışın da, savaşlarında kalem ve silahlar önemli yere sahiptir. Şair Hacı Rza serraf da Meşrute hareketının heyecan tebilini çalmağı üzerine almıştır.

Asrın başlarında sadece Seyit Rza değil dönemin tanımış şairleri Mirze Ali Möcüz, Seit Selmasi, Eşrefettin Gilani, Bayrameli Abbaszade (Hammal), Mirze Alihan Zeli, Mirze Gafar Zülusi, Mir Ebdülhüseyn Hazin Tebrizi veb. yazdıkları eserlerde şiir ve satırlarda İran`nın içtimai durumu o zamanki çelişkilerle dolu bir dönem memleketin zor hayatı halkın zor geçimi tasvir olunur başı keyif meclislerine karışmış zalim gaddar ve adaletsiz padişahın çirkin yüzünü tenkit ederek eleştirilmiştir.

Aynı zamanda Meşrute hareketının (1906 – 1911) zirvesi sayılan zor merhalesi olan Tebriz üsyanı hareketın rehberi halkın sevgiyle “Serdari – Milli” adlandırdığı Settar han bu dönemdeki şiirde sevgi gerçek samimi bir biçimde yansıtılıyordu. Bu dönemin şiirinde “ümummillî siyasi azatlık ideolojileri ile beraber kadın azatlığı, maarifçilik edebi yükseliş, aile, ahlak sorunlarına ve millî hissler de kendine özel yere sahiptir. Aslında Güney Azerbaycan şiirinde derin kökler olan aynı idelolojilerin her birini kendine özel özelliğı vardır.

20. yy. 40`lı yıllarına kadar Güney Azerbaycan şairleri bu türe az müracat etdiler. Belkide bazı şairler bu türde bir çok eserler kaleme almışlar. Ama şunu da söyleyelim ki asrın 40`lı yıllarına kadar yazılmış çok az sayıda manzum hikaye örnekleri vardır. İrec Mirze`nin “Arifname ve Meniçöhr”, Muhammed Hideçi`nin “Efsane”, Mahmut Ganizade`nin “Hayat ve ölüm hakkında düşünceler”, Mirzede Eşki`nin “bir kentlinin ideali” (“Üç Tablo”) ve “Novruzname”, Mir Mehdi Etimad`ın “Gelinler Bezeyi” ve “Çarşamba Pazarı” manzum hikayeleri belli edebi değeri olan orijinal manzum hikayelerdir.

İrec Mirze`nin “Arifname” manzum hikayesi İran kadınlarının hakları, onların hayatını anlatmıştır. Eserde şair diğer yazarların fikirleri gibi kadınların hakları, vatandaş olarak haklarının tapdalanmasının sebebi Mizezade Eşki`nin de “Kara kefen” olarak adlandırdığı örtüde görür ve ve çıkış yolunun kadınların bu örtüyü atmak atması olduğun u söyler.

K. Çayki`n “Arifname” manzum hikayesinin en etkili içtimai fikir noktayı nazardan ehemiyetli kısmı 87 mısradan oluşan “Hucabname” dir. Çünkü mustakil edebi bedii bir fragmant etkisi bağışlayan bu kısımda şair Şark

kadınlarının asırlar boyu kara örtü altında gözü bağlı tutulmuş hakları İslam dini kurallarının dışında yaşatılmasıdır. Eserin kusurlu özelliklerinden bahsederek akademisyen Büyükağa Hüseyinov: “Üzülerek şunu söylemeliyim ki İrec Mirze bir sıra başka eserlerinde olduğu gibi “Arifname” de ve onun örtüye karşı çıkışı sahneleri edeb dışı kullandığı kelimeleri eserin içtimai mazmun açısında gölgede bırakmıştır. “Çadranın tenkidi” şiirinde İrec kadın konusuna bir az olumlu yaklaşmış.

Şair Mahmut Ganizade`nin de eserlerinde “Hayat ve ölüm hakkında düşünceler” manzum hikayesinde ihtiyaç ve açlık sonu görünmeyen ızdırıp dolu karanlık yaşayış demokratiya, istiklal arzusu kendi ifadesini tapmıştır. M. Ganizade`nin eserlerinde yalanlarla dolu hayatta insanların zulüm ve ihtiyaç içerisinde yaşayarak rahat hayat sürü bilmemesinden bahseder. Halk yazarı Mirze İbrahimov: “Şairin isyankarlık ruhu o kadar şiddetlidirki “Bir gün elim feleğe çatmış olsada göylerde öyle ateş yakarım ki onun esrarını örtmüş perde yanar ben halika doğru yönelmiş olurum:

Alaram oradaki defter – kalemi
Vuraram başına bir gürz gibi
Cıram şerle dolu defteri ben
Çıkar aşkara o batinler hemen
Bu cahan halkı tamam vakıf olar
Perde ardında yok imiş esrar...

Göründüğü gibi şair kalbini saran itiraz, isyan duygularını küçük bir şeyle büyük bir volkana dönüştürebileceğini söylüyor.

Eserlerinde, şiirlerinde her zaman üzüntü olan Muhammed Hideçi ise zulüm ve haksızlık yapanlar gün gelir yaptıkları kednine karşı döner.

Karakterce temiz doğru adaletli ve hayırsever Hideçi bütün hallarda doğruluğu temizliği ve paklığı insan için manevi simasını şartlandıran en önemli özelliklerden liyakat olarak düşünerek değerlendirir ve bu özelliklerle yaşadığı toplumu teşkil eden fertlerle insanlarda az tesadüf olduğuna hayıflanır riyakar hayattan çevreden şikayetlenir. Hideçi bir çok eserlerinde kendini “Efsane” ismini verdiği manzum hikayesinde halkın gelecek hayatını insanın özellikle çocuk ve gençlerin terbiyesinden asılı olmayarak bu terbiyede ise fedakar insan emeğinin faaliyetinin zahmetinin en önemli özelliklerinden bahseder.

EDEBİYAT

1. Накани Efzeleddin Ширвани "Тющфетцл-Ирагейн". Б., 1969, 24.
2. Тимофейев Л. Венгров Н. "Краткий словарь литературоведческих терминов", Москва, 1985, с. 108.
3. Л. Тимофейев и Н. Венгров, эюстерилен есери, с. 105.
4. Белински Г. V. Александр Пушкинин есерлери, Азерб. ССРИ. ЕА нешрийаты, Б., 1948, с. 141.
5. Ибрацимов М. "Нелгилик ве реализм ъбщесинден", Б., 1961, с. 181.
6. Назим Ризван. Ёнууби Азербайъан едяебийатынын йени инкишаф мершалеси. (1850-1920-ъи илляр), Монографийа, Баъы-2005, с. 25.
7. А. г. е с. 41.
8. Чайкин К. Краткий очерк новейный персидской литературы, М. 1928., с. 105.
9. Щцсейнов В. XX аср фарс шірінде анане ве новаторлук. Б. "Елм" нешрийаты, 1975, с. 187.
10. Gönay Азырбайъан едебийаты антоложісі, I ъ. с. 34.
11. Gönay Азырбайъан едяебийаты антоложісі, с. 180.
12. А. г. е. с. 181.
13. Карайев Y. Поезийанын иллери ве йоллары: Поезийа ве неср. Баъы, «Йазычы» s.78.